

Skönlitteratur + historia = ?

Maria Johansson
Globala gymnasiet, SO-didaktik i centrum samt Karlstads universitet

maria.johansson@globala.se

Upplägg

- Kort om forskningsprojektet
- Hur kan ett ämnessamspel mellan historia och skönlitteratur se ut?
- Det viktiga litteraturvalet
- Undervisningsexempel och erfarenheter från lärare
- En planerings- och undervisningsmodell med några exempel

Skönlitteratur i ämnessamspel (2024-2027)

Thérèse Britton
Religionsdidaktik

Katarina Rejman
Litteraturredaktik

Maria Johansson
Historiedidaktik

Karolina Sandahl
Psykologi

Verksamma
lärare

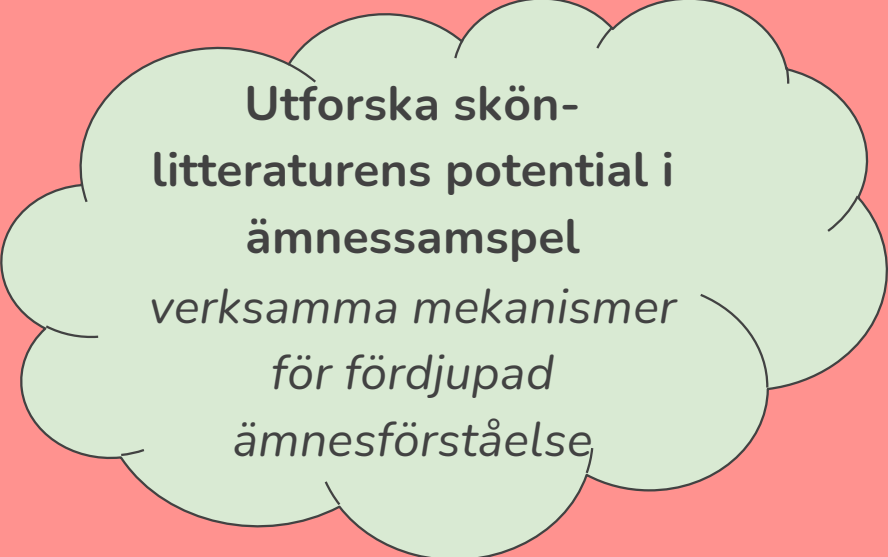

Bakgrund

Undervisningserfarenheter
på egna skolan

Pilotprojekt:

- undervisning på egna skolan
- cirkelträffar i Stockholms stad

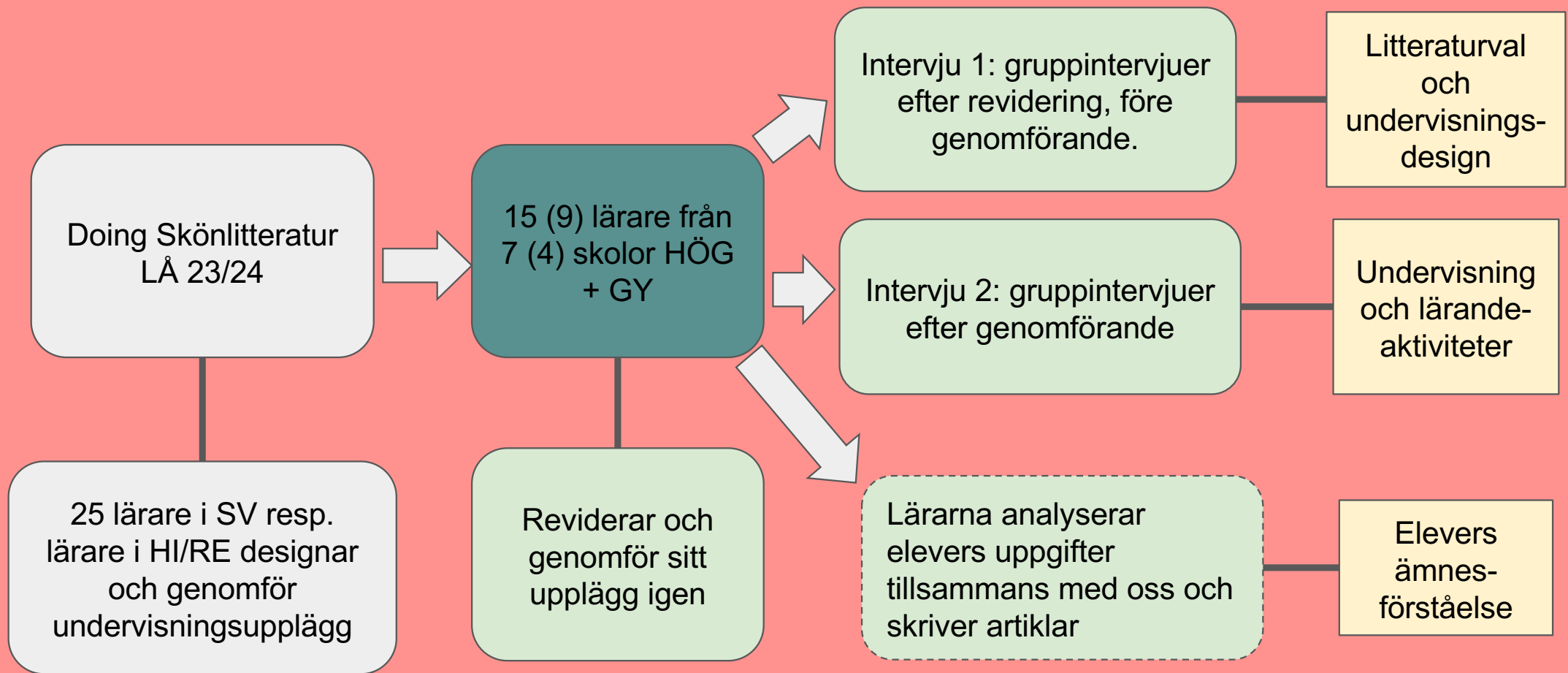
Utforska skön-
litteraturens potential i
ämnessamspel
verksamma mekanismer
för fördjupad
ämnesförståelse

FORSKNINGSPROJEKT

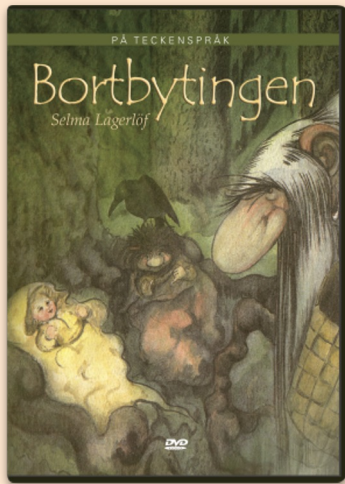
Syfte: att öka kunskapen om hur skönlitteraturen kan användas i undervisningen för att möjliggöra att elever utvecklar föreställningsförmåga och därmed bidra till fördjupad ämnesförståelse

1. Hur kan lärare **designa** en teoretiskt förankrad **undervisning** som genom ämnessamspel bidrar till att bygga föreställningsvärldar och utveckla föreställningsförmåga?
2. Vilka **möjligheter** identifierar lärare i den **iscensatta undervisningens** olika aktiviteter?
3. Vilken **ämnesförståelse** genereras av den designade undervisningen där skönlitteratur ingår som en kunskapsform?

Forskningsprojektets upplägg

Hur kan ett ämnessamspel mellan historia och litteratur se ut?

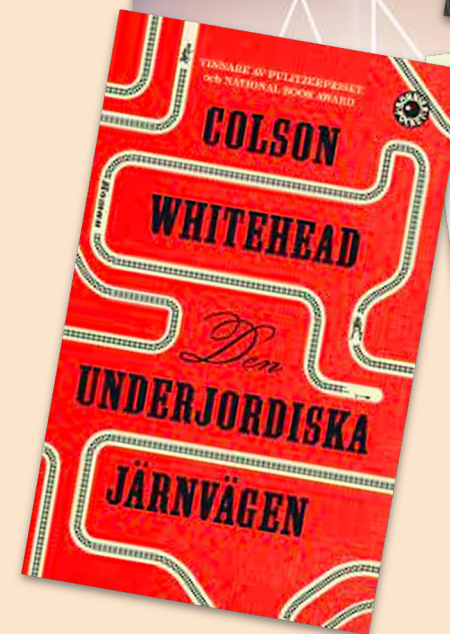

- ❖ Litteraturen utspelar sig i och handlar om en historisk tid, en så kallad "historisk roman".
- ❖ Litteraturen är skriven under en tidigare historisk period.
- ❖ Litteraturen som handlar om samtid eller framtid.

Litteratur om en historisk tid

Syftet är att lära om en historisk tid. Litteraturen kan erbjuda "ett upplevande subjekt" i en annan tid. På så sätt förstår vi historien bättre men kan också få andra erfarenheter som hjälper oss att förstå vår tid.

(Se exv. Ingemansson, 2010)

Litteratur från en historisk tid (som källa till historien)

Litteraturen används som källa till historien. Litterär fiktion kan hjälpa oss att se nyanser och kontraster i det förflutna som annars inte är så lätta att upptäcka. Dåtidens människor har använt litteratur för att förstå sitt samhälle och utforska normförändringar och värderingar.

(1915)

(1818)

Litteratur om samtid/framtid (där historia används)

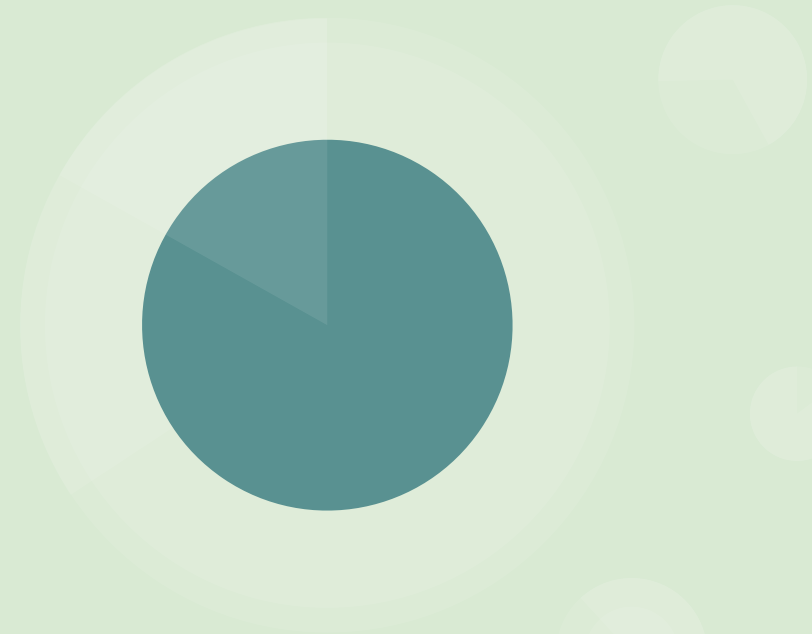
Litteratur är kommunikation där något sägs (ett budskap) som står i dialog till andra yttranden.

Litteraturen använder historiska referenser. Historia och samtid/framtid sätts i dialog.

Val av litteratur

Hur väljer vi rätt skönlitteratur text?
Vad är det vi vill att texten ska möjliggöra?

Föreställningsförmåga (*imagination*)

- Förmågan att skifta perspektiv, ställa frågor och hantera det obestämbara.
- Förmågan att inta ett kritiskt förhållningssätt, både i termer av att ifrågasätta det nuvarande och att föreställa sig något som ännu inte finns (kritisk / utopisk föreställningsförmåga)
- En förmåga som kan och måste tränas ("fantasins kris"); kan tränas genom litteratur (och andra estetiska processer); kognitionsforskning visar att djupläsning av litteratur har avgörande betydelse för att utveckla tänkandet
- **Alltså:** Föreställningsförmåga innebär att läsaren förmår "tänka nya tankar", bortom den text hen läst - och detta kräver träning.

(Ghosh, 2016; Langer, 2017; Linell, 2023, Nafisi, 2022; Nikoleris et al., 2017; Sardar, 2010)

Föreställningsförmåga och närliggande begrepp

- **Narrativ fantasi och möjlighetshorisonter** (*narrative imagination*; Martha Nussbaum; *horizons of possibilities*; Judith Langer): Förmågan att ta andras perspektiv. Litteratur tillhandahåller **ställföreträdande erfarenheter** (av vad som varit och vad som kan vara). *Historiemedvetande och livsvärldar*.
- **Sociologisk föreställningsförmåga** (*sociological imagination*; C. Wright Mills): Förmågan att utforska relationen mellan **individ-samhälle och bekymmer-problem**. *Den lilla och den stora historien*.
- **Scenariekompetens** (Nikoleris 2018, Börjeson et al 2006); "förutsäga" världen som den sannolikt blir (*predictive scenarios*), gestalta det önskvärda, världen som den borde vara (*normative scenarios*), utforska världen som den kunde vara (***exploratory scenarios***). *Orientering*.

Tre angreppssätt för att sätta litteratur i samspel med historia: Spegling, handling och dialog

1. **Litteraturen som spegling (expressiv).** Litterär fiktion speglar samhällets kulturella fenomen och sociopolitiska mönster.
2. **Litteraturens som handling (performativa).** Litterär fiktion är en kommunikativ handling som kan påverka sina läsare och få återverkningar på samhället.
3. **Litteratur som dialog (mångstämmig).** Litterär fiktion kan ses som en mötesplats för olika röster där den som har ordet (författaren, mottagaren, andra aktörer) svarar på det som andra har sagt tidigare. Ett yttrande förhåller sig alltid till andra yttranden.

**Undervisnings-
exempel
Frankenstein
Exit West**

Litteratur från en tid - som spegling

Mary Shelley (1818)
Guillermo del Toro (2025)

Upplysningen och moderniteten

- den nya vetenskapen (elektricitet, galvanism) och tilltron till det mänskliga förnuftet; *romanen skapar en kulturell fantasi och utmanar gränsen mellan liv och död*
- den "mörka" upplysningen och kunskapsprojektets gränser och möjliga konsekvenser; *romanen utforskar etiska frågor om människans ansvar (Viktor överger sin skapelse)*
- en samhällsordning i upplösning (efter franska revolutionen, Napoleonkrigen)
- 1816 året utan sommar och människans utsatthet för naturens (miljöns, klimatets) villkor

Använda teoretiska perspektiv för att studera vad litteraturen säger om samhället

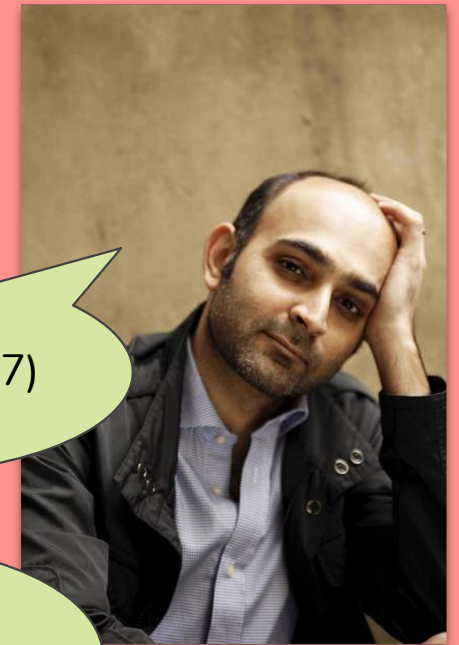

Monsterteori (Jeffrey Jerome Cohen)

- Monstret är ett förkroppsligande av kultur. Kulturell ångest/cultural anxiety.
- Samhället kan förstås genom de monster det skapar
- Monster förkroppsligar kulturella ögonblick: en tid, en plats, en känsla
- Monstret flyr alltid. Det monstrosa ändrar ständigt form och är därför att betraktas som glimtar och spår.
- Monstret är förebud om social kris.
- Monstret stör ordningen och utgör hot mot sociala och politiska skiljelinjer (nationer, religioner, klasser, etnicitet ...)
- Monstret bevakar gränserna för det möjliga, det trygga och accepterade.

Litteratur om samtid/framtid - som dialog

Moshin Hamids roman *Exit West* är ett svar på "flyktingkrisen" 2015 och är på så sätt i dialog med andra samtida yttranden. Dialogen utsträcks vidare till andra mottagare/läsare (våra elever) och sätts på sätt i dialog med diskurser och yttranden i mottagarens tid.

Mitt Europa
bygger inte
murar (2015)

Sätta in litteraturen i ett historiskt perspektiv

Exit West (2017) utspelar sig i den reglerade migrationens period. För eleverna blir det viktigt att se den i relation till de två tidigare perioderna, där migrationen var regel och fri och ledde till utveckling och en explosion av kollektivt geni.

Ian Goldin (2011). *Exceptional people*.

Fantastiska element

I *Exit West* reser migranter genom portaler (svarta dörrar) och dyker upp i olika delar av världen. Inledningsvis ger portalerna en dyster bilden av migrationen i världen, men allteftersom öppnar portalerna för alternativa framtider.

Narrativ analys av parallellberättelser i *Exit West* Hamid Mohsin

Kap.	Sid.	Plats	Placering	Aktörer	Intrig	Budskap
3	45-48	San Diego, USA				
4	63-65	S & N hemstad				
5	85-88	Tamil family				
6	104-106	Vienna, Österrike				
7	126-128	Kentish town, UK				
8	157-159	Tijuana, Mexico				
9	172-175	Amsterdam, NL				
10	206-209	Palo Alto, USA				
11	222-225	Marrakech, Marocko				
12	227-229	?				

Texter med motstånd

Det obestämbara

Defamilisering/
främmandegöring

Tillgång

(Martin Blok Johansen, 2015)

Texter med motstånd

Det obestämbara

Det obestämbara. Texten (betydelsen) är inte avgjord, texten erbjuder dilemman, texten är på så sätt omöjlig att "lösa" en gång för alla, istället måste elever "färdas" i och med texten; elever tvingas interagera med texten.

Defamilisering/
främmandegöring

Defamilisering. Utmana det bekanta och familjära, texterna som sätter eleverna i en position där det bekanta blir underligt, där det som upplevs som självklart och tas för givet behöver omtolkas och förstås på nytt;

Tillgång

Tillgång. (danska: Adkomst, inte adgang.) Tillgång, från objektet till subjektet, något man blir given (medan adgang är från subjektet till objektet, något man söker upp). Eleverna måste erbjudas litteratur de inte på egen hand skulle söka upp.

(Martin Blok Johansen, 2015)

Texter med motstånd

Mellanstadiet

Högstadiet

Gymnasiet

Exempel på motstånd i historia

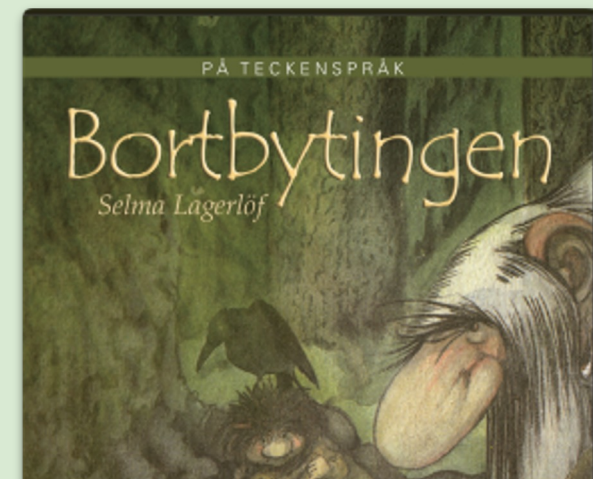

Motstånd:

- en framtidsskildring som är "odramatisk"
- klimatkrisen beskrivs inte normativt (med tydliga pekpinningar) utan mer existentiellt
- nära framtid (nu) och avlägsen framtid sammanförs

Motstånd:

- monotonin - inget särskilt händer under dagen
- det lilla perspektivet på det stora förtrycket (mat, kyla)
- sakligheten som döljer det emotionella
- normalisering av omänsklighet

Motstånd:

- sagoformen
- kräver att elever aktiverar sin historiska fantasi
- olika tidslager måste förstås samtidigt: folksagans tid, Selmas tid, vår tid

Undervisnings- exempel Bortbytingen

Ulrika Gill, Anna Karlsson och Katarina Schiöler

Midsommarkransens gymnasium

Estetisk vs efferent läsning (Rosenblatt)

Estetisk/fiktiv läsning

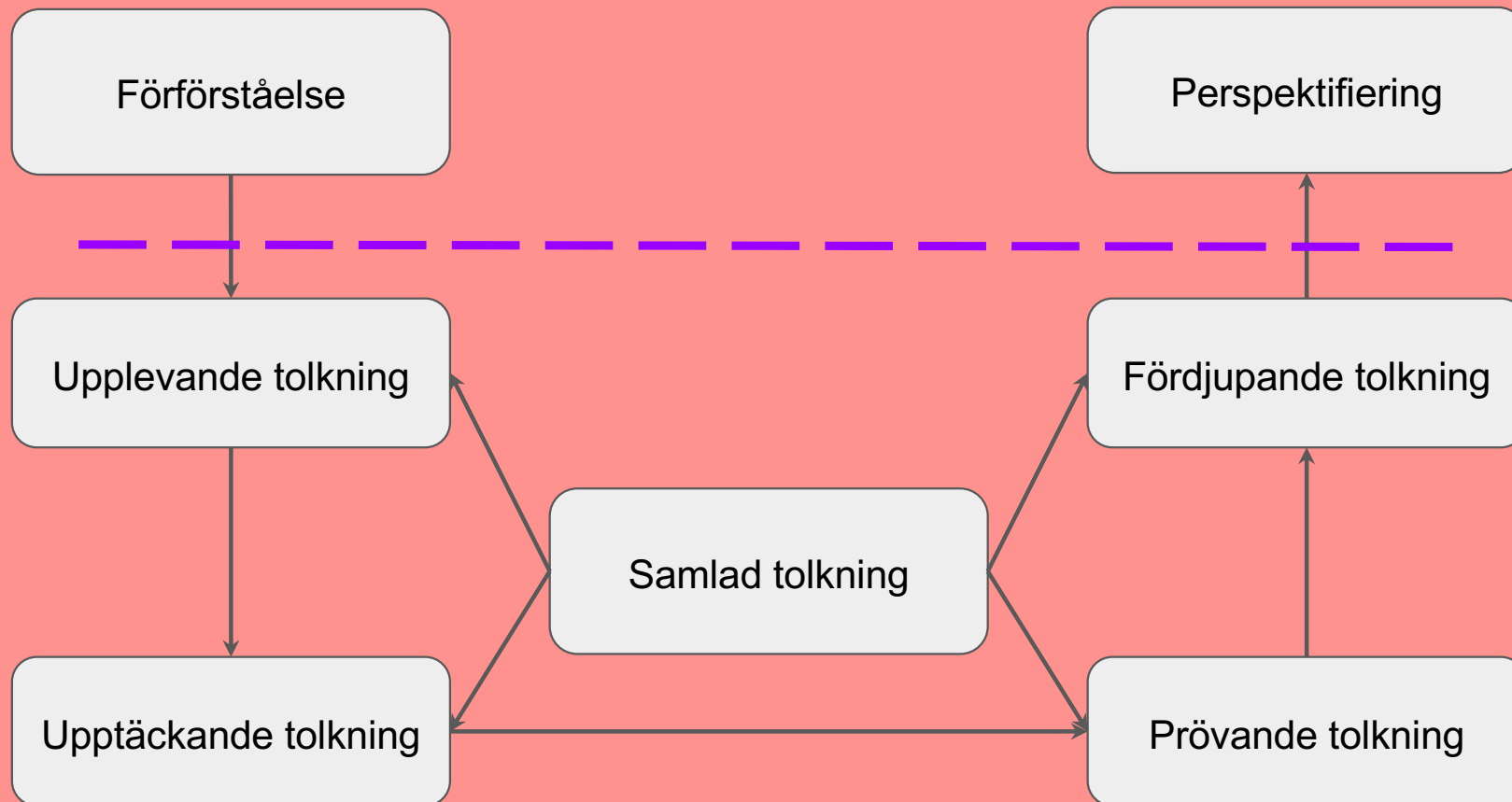
- *Inkänning* (möjlighet att känna igen sig):
- *Identifikation* (känner i kroppen)
- *Ställföreträdande erfarenhet* (kunskap om hur det kan gå till)
- *Förvåning, chock, distans*

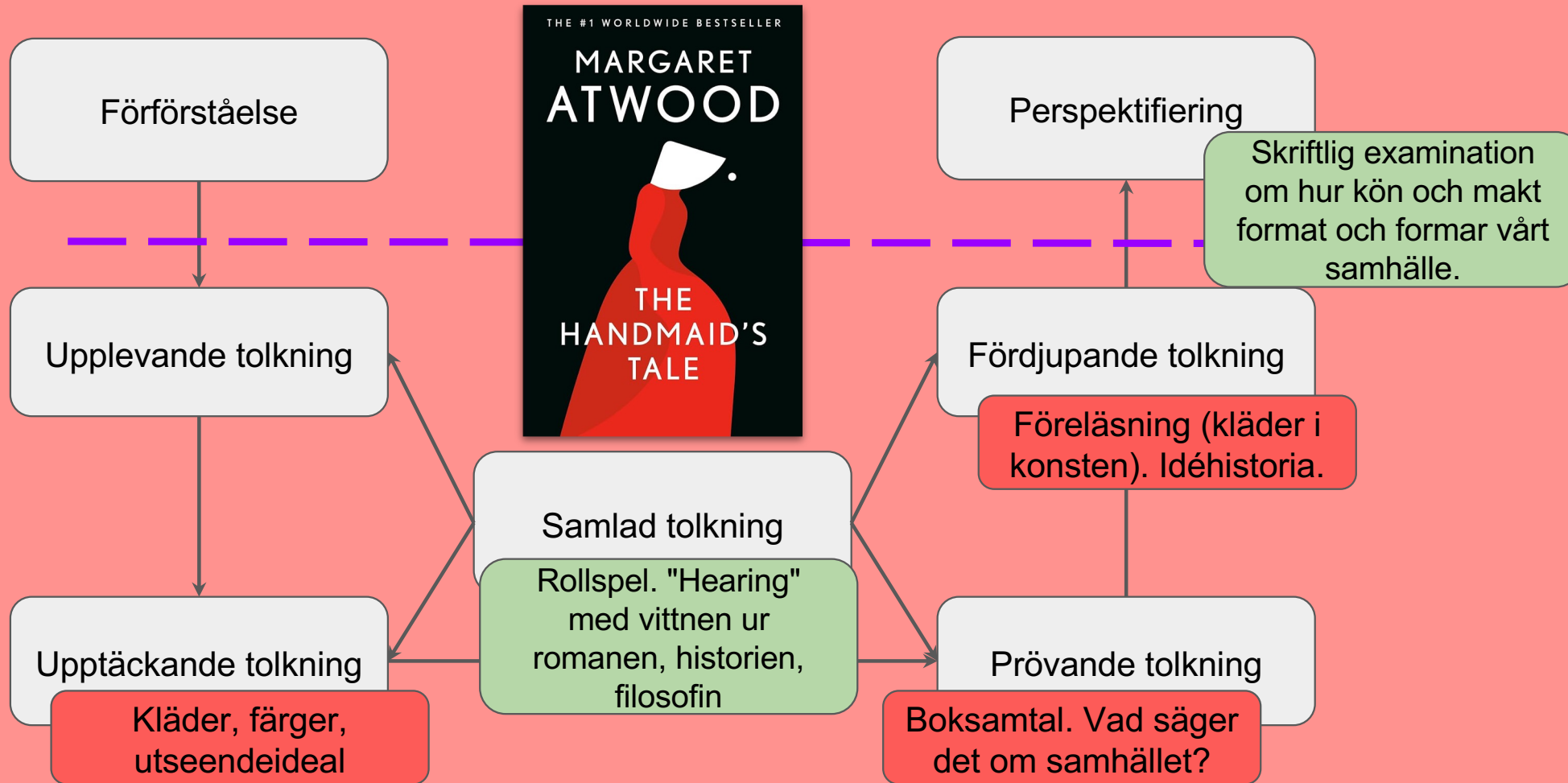
Efferent/faktiv läsning

- Litterära begrepp
- Historiska markörer (varför skrev författaren som hen gjorde?)
- Ämnesvetenskapliga begrepp och teorier
- Specifika ämnesinnehåll

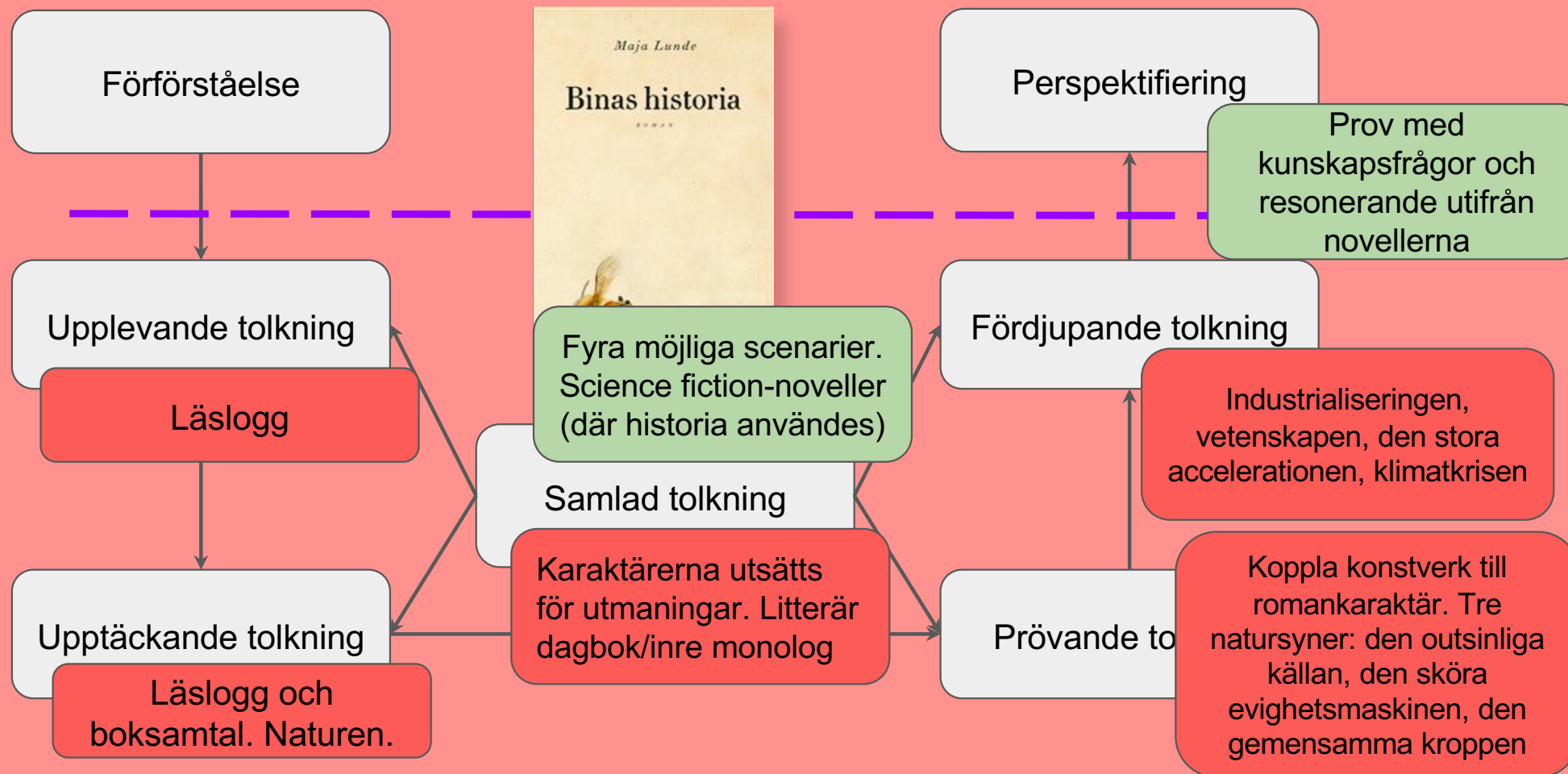
Undersökningsorienterad litteraturredidaktik (Hansen, 2017)

Genushistoria: *The Handmaid's Tale* GY åk 2 (hi, fs, en)

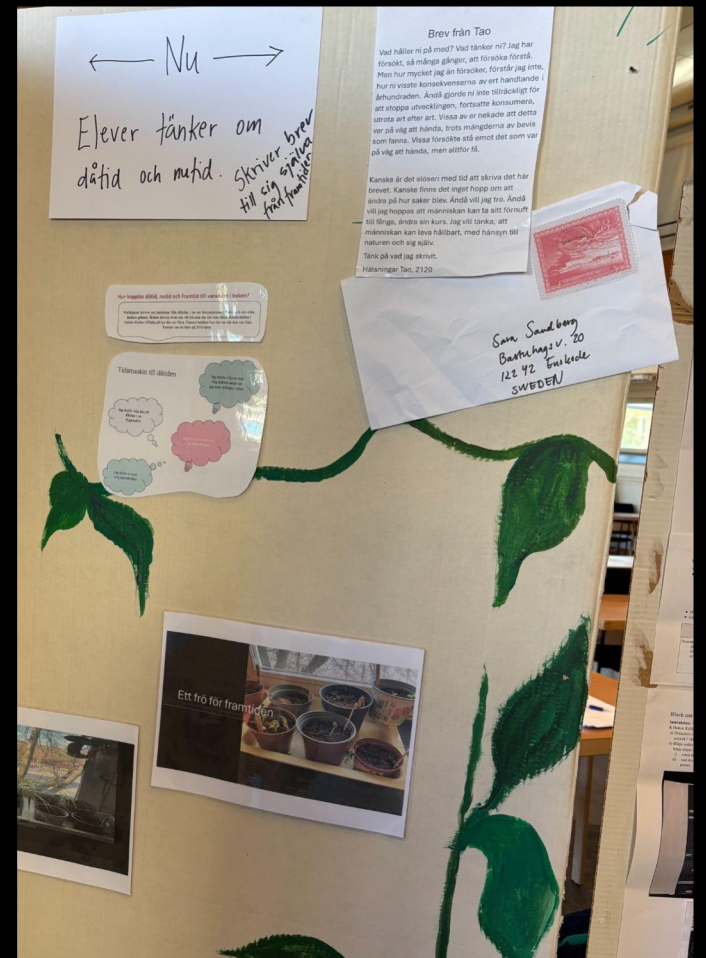
1500-1900 (globalisering): *Binas historia* GY åk 1 (Hi, Sv, Nk)

Industrialiseringen:
Drömmen om ett träd HÖG
åk (Hi, Sv)

År 2110 på Svalbard

Kristina Nilsson & Lotta Glaser, lärare på Sturebyskolan, åk 8, 2025

Skönlitteratur + historia = ?

- HISTORIEMEDVETANDE
- historia i dialog med samtid och framtid
- hur historia känns (innebörder)
- teoretisk förståelse och begreppsförståelse
- historia som tolkningsämne
- förståelse för historiens öppenhet
- ansvar och handlingsberedskap
(sannolik/önskvärd/möjlig)

Djup ämnesförståelse
Roligt att undervisa!

Tidskriften SO- didaktik

www.so-didaktik.se

Referenser

Bagerius, H., & Ekholst, C. (2022). På gränsen: Att analysera litterär fiktion.

Britton, T. (2026). Undersökningsorienterad litteraturdidaktik. *SO-didaktik* nr 17.

Ingemansson, M. (2010). *Det kunde lika gärna ha hänt idag. Maj Bylocks Drakskeppstrilogi och historiemedvetande hos barn i mellanåldrarna.*

Johansen, M. B. (2015). "Jeg har forstået den sådan, at den ikke skal forstås": Når 6. A. læser Franz Kafka. *Acta Didactica Norge*, 9(1), 1-20.

Johansson, M. (2026). Det obestämbara. *SO-didaktik* nr 17.

Langer, J.A. (2017). *Litterära föreställningsvärldar: litteraturundervisning och litterär förståelse.* (Andra upplagan). Göteborg: Daidalos.

Linnell, M. (2023). Livet från den ljusa sidan: Sociologi och föreställningen om det radikalt annorlunda. *Sociologisk Forskning*, 60(3-4), 327-351.

Nafisi, A. (2022). *Read Dangerously: The Subversive Power of Literature in Troubled Times.* Dey Street Books.

Nikoleris, A., Stripple, J., & Tenngart, P. (2017). Narrating climate futures: shared socioeconomic pathways and literary fiction. *Climatic Change*, 143(3), 307-319.